

Contextueel kijken naar kinderen in nieuw samengestelde gezinnen

Tinne Grolus - Marina Riemslagh

Inleiding

Voor christenen is ieder leven enig en uniek, een geschenk van God. Deze uniciteit maakt ons verantwoordelijk voor elkaar, vooral voor de meest kwetsbaren onder ons. “Alles wat jullie gedaan hebben voor de minste, de meest onaanzienlijke van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan.” Dit is in het evangelie dé voorwaarde om toekomst te krijgen¹. Maar wie is in welke context onaanzienlijk? Wij gaan ervan uit dat kinderen waar dan ook, omwille van hun kwetsbaarheid, afhankelijkheid en behoefte aan zorg, ‘onaanzienlijk’ zijn. Vandaar dat we in dit artikel inzoomen op de positie van het kind in nieuw samengestelde gezinnen. Kinderen zijn bij wijze van spreken ‘overgeleverd’ aan volwassenen. Net zoals ze het bestaan niet gevraagd hebben, hebben ze ook geen scheiding en een nieuw gezin gevraagd. Ze moeten het ondergaan en zelf leren omgaan met wat op hun weg komt. Ouders proberen in deze wisselende omstandigheden hun kinderen zoveel mogelijk uit de wind te houden en kansen tot ontwikkeling te geven. Dat doet niets af aan het feit dat een scheiding en een nieuwe gezinssituatie van een kind extra inzet vraagt. Kinderen zijn er van nature op uit om iedereen recht te doen². Ze zetten zich daar op hun eigen, kinderlijke manier extra voor in. Iedere inspanning zou idealiter door de directe betrokkenen in de nieuwe situatie gezien, gehoord en erkend moeten worden zodat het kind de ervaring opdoet dat hij/zij ertoe doet. Idealiter, want nieuwe situaties brengen voor ouders zoveel emotionele maar ook praktische besommeringen mee dat de inzet van kinderen om iedereen goed te doen, wel eens uit beeld geraakt. Vandaar onze keuze om vanuit een pastorale insteek te belichten wat ongezien zou kunnen blijven.

De tekst is als volgt opgebouwd. Eerst geven we weer hoe wij aankijken tegen nieuw samengestelde gezinnen. Vervolgens belichten we enkele cruciale begrippen uit de contextuele benadering onder het motto ‘de toekomst roept’. Dan vatten we de spanningen die samenleven in deze *setting* meebrengt, onder één noemer: loyaliteit(sconflict). Ten slotte zoeken we perspectief in een toekomstgerichte dialoog.

Nieuw samengesteld gezin: waar culturen versmelten

Het gezin van oorsprong vormt de basis van ieder individueel bestaan. Dit fundament bestaat uit een hele reeks gewoonten die uitdrukken op welke normen en waarden de persoonlijke identiteit steunt. Het geheel van gewoonten, normen en waarden van een gezin van oorsprong noemen we een ‘oorsprongscultuur’. Wanneer twee mensen samengaan, hun leven aan elkaar verbinden en een gezin stichten, dan staan zij voor de grote opdracht om samen de twee oorsprongsculturen om te smeden tot een nieuwe cultuur, een eigen ‘gezinscultuur’. Deze gezinscultuur is op zijn beurt oorsprongscultuur van hun kinderen.

In een nieuw samengesteld gezin staan de partners niet alleen voor de opdracht hun eigen oorsprongsculturen tot één nieuwe gezinscultuur te smeden. Ze worden ook geconfronteerd met de

---

1 Matteüs laat Jezus een eindoordeel schilderen waarbij eeuwig leven toegekend wordt aan de mensen die hebben omgezien naar de onaanzienlijken (Matt. 25,40). Voor wie dat niet doet bestaat geen eeuwig leven Matt. 25, 45. Naargelang de Bijbelvertaling wordt ‘de minste’ of ‘de onaanzienlijkste’ gebruikt: de minste is de minste in aanzien, in status en macht.

2 Is het daarom dat Jezus kinderen eert en hen tot voorbeeld van volwassenen stelt? Mc.10, 13-16.

oorsprongscultuur van hun kinderen, gebaseerd op de gezinscultuur die ze met hun ex-partner hadden opgebouwd. Voeg je hier de geschiedenis van de scheiding(en) aan toe, dan wordt begrijpelijk dat een nieuw samengesteld gezin een 'microkosmos van multiculturaliteit' is. Om dergelijk multicultureel samenleven tot eenheid te brengen, zullen de partners in hun nieuwe gezin een stevige samengestelde cultuur proberen te vestigen, waarbij zij pogen al het goede uit de eerdere settings te 'recycleren'. Dit wil zeggen: het goede, bruikbare én haalbare eruit halen en zich ontdoen van wat absoluut niet dient.

Als ieder gezin in het spanningsveld staat om een stevige gezamenlijke cultuur te vormen waarin voldoende ruimte blijft voor ieder individu met zijn eigen oorsprong en de daarbij horende cultuur, dan staat dit proces bij nieuw samengestelde gezinnen extra onder druk. De uitdaging is zoveel gecompliceerder. Er blijven immers altijd elementen aanwezig van een eerdere gezins- en oorsprongscultuur die getekend is door een scheiding. Met andere woorden, huidige partners zullen in de kinderen niet alleen de kantjes van de ex-partner blijven herkennen, ze blijven in dit kind ook geconfronteerd met de gewoonten, normen en waarden die in het eerdere gezin golden. Omdat het eerdere gezin het fundament vormt van de identiteit van het kind, komt het er echt op aan hier zorgzaam mee om te gaan. Anders wordt geen recht gedaan aan het kind als persoon. Onze stelling is dat samenleven in een nieuw samengesteld gezin aan stevigheid wint wanneer ook in moeilijke situaties respect wordt betoond voor het blijvend vreemde van de oorsprongscultuur van het kind.

Contextueel-pastoraal

We kiezen ervoor om dit thema contextueel te benaderen. Trouw, vertrouwen en betrouwbaarheid zijn niet alleen voor Ivan Boszormenyi-Nagy³, de grondlegger van de contextuele therapie, belangrijke woorden. Ze bepalen ons bij onze eigen bron, de Bijbel. De brillen die we met het contextuele denken opzetten, sluiten goed aan bij de wijze waarop in Bijbel en traditie naar de relatie tussen mensen en de relatie tussen God en mensen wordt gekeken. Mensen zijn elkaar immers respect, recht en gerechtigheid verschuldigd in Zijn Naam.

Nagy biedt een denkkader dat aansluit bij het bijbelse denken waarin God begaan is met de goeden én de slechten. Zijn therapeutische toepassingen sluiten aan bij de helende bedoeling van pastoraat. In pastoraat krijgen mensen sleutels aangereikt om hun leven in overeenstemming te brengen met wat zij tot dan toe aan zin, geloof en spiritualiteit beleefden. Vandaar dat in pastoraat wat hier-en-nu gebeurt, gekaderd wordt en ter sprake komt tegen de achtergrond van het hele leven. Pastoraat richt zich dus op de individuele mens binnen zijn of haar context, binnen de gemeenschappen waarvan hij/zij deel uitmaakt, en nog breder: binnen de hele mensengemeenschap met God. Contextueel pastoraat werkt met erkenning van het eigen unieke van het individu, in verbinding met andere belangrijke unieke mensen, in het aanschijn van de toekomstige generatie. In dit artikel zoeken we hoe we vanuit die benadering naar nieuw samengestelde gezinnen kunnen kijken.

De toekomst roept...

Leven met het oog op een betere toekomst is volgens Nagy de diepste dynamiek van mensenleven. Als je het leven vanuit de toekomst benadert dan moeten de omstandigheden die je als mens in het verleden hebben gevormd, erkend en gewaardeerd worden. 'Nu' is dan het moment bij uitstek om in morgen te investeren. Dat doen ouders wanneer ze kinderen krijgen en daarvoor concreet verantwoordelijkheid dragen. Ouders dromen voor hun kinderen een mooie toekomst en zijn bereid daarin te investeren, al kan het leven lelijk tegen zitten en moet de één veel meer in zijn kinderen

---

3 Ivan Boszormenyi-Nagy wordt als 'notsj' uitgesproken. Aat Van Rijn, Hanneke Meulink-Korf en Annemie Dillen betrokken Nagy's visie ook op pastoraat. De Stichting Contextueel Pastoraat Nederland biedt een specifieke opleiding contextueel pastoraat aan voor pastores en geestelijke verzorgers. Voor meer info kunt u terecht bij Ineke Breugem-Verboon: fam.breugem@hetnet.nl.

investeren dan de ander. Dit is zeker het geval voor ouders in nieuw samengestelde gezinnen. Met Nagy gaan we na hoezeer deze investering bepaald wordt door 'het leven zoals het is'. Onze focus op kinderen in de context van nieuw samengestelde gezinnen krijgt vorm binnen de vier dimensies in het contextuele denken: de feiten, de psychische gesteldheid, de interacties, en meer uitgebreid, de relationeel-ethische dimensie.

De feiten

In een nieuw samengesteld gezin is één van de twee ouders geen natuurlijke vader of moeder van het kind. Met deze ouder bestaat er geen bloedband. Het kind uit het vorige huwelijk herinnert aan de tijd dat de ouder nog verbonden was met een ander. Alle feiten die met deze levensperiode te maken hebben, klinken daarin mee. Was de partner armer/rijker, had hij/zij een andere woonst/plek, leefde hij/zij in een andere sociale context, had hij/zij andere waarden en normen?

Hoe meer ruimte de 'nieuwe' ouder heeft voor de eerdere gezinscultuur van zijn/haar partner, hoe minder het kind symbool staat voor en beladen wordt met de context waarin het geboren is, hoe meer het dus gewoon zichzelf kan zijn.

De psychische gesteldheid

Een nieuw samengesteld gezin heeft een voorgeschiedenis waarin een scheiding plaatsvond. Deze scheiding grijpt emotioneel diep in, zowel bij volwassenen als bij kinderen, zij het met verschillend impact. Voor volwassenen gaat scheiden veelal gepaard met boosheid en verdriet, teleurstelling ook. Het gevoel om daarbij ten aanzien van het kind te falen, kan zwaar wegen.

Voor kinderen is een scheiding nog complexer. Naargelang hun leeftijd is het moeilijker om beide ouders los van elkaar te beleven. Bij een zesjarig kind bijvoorbeeld is de persoonlijkheidsontwikkeling nog als één geheel verbonden met de ouders, waar het zich volledig aan overgeeft. Op deze leeftijd heeft het geen enkel psychisch verweer tegen een mogelijke claim van de ene ouder tegenover de andere. Voor jonge adolescenten ligt dit anders. Zij kunnen zich bijvoorbeeld inprenten dat het onoplosbare, ouderlijke conflict niet zo belangrijk is of zich verschansen in onverschilligheid⁴.

Hoe de scheiding verloopt en het respect dat zowel de nieuwe partner als de ouder kan opbrengen voor de afwezige ouder van het kind, bepalen grotendeels de emotionele ruimte die het kind krijgt in het nieuw samengestelde gezin.

De interacties

In een nieuw samengesteld gezin leeft het verlangen om de fout gelopen interactiepatronen uit de vorige gezinscultuur niet te herhalen, om het deze keer beter te doen. Dat is niet eenvoudig, te meer omdat tussen beide gezinsculturen een scheiding zit waarbij de partners geneigd waren om voor elkaar in te vullen hoe (slecht) de ander is. Dit soort grensoverschrijdingen gedurende de scheiding, kunnen nog lang in het nieuw samengestelde gezin doorzinderen.

Normaal communiceren we in kringlopen waarbij we proberen elkaar te erkennen. Dat doen we door naar de ander te luisteren, proberen te verstaan hoe de wereld er langs de andere kant uitziet en in woord en daad op elkaar in te gaan. De ander heeft een binnenkant (zijn/haar geheim) en een buitenkant (gedrag). Communicatie gebeurt vanuit de binnenkant via de buitenkant (taal en gedrag) en via andermans buitenkant naar andermans binnenkant en vormt zo een kringloop. Gedurende de scheiding zijn partners geneigd om niet alleen uitspraken te doen over het gedrag van hun ex-partner maar ook over diens binnenkant. Daarmee gaan ze niet alleen over de grens van de ander. Ze installeren er ook een interactiepatroon mee, waarin dergelijke grensoverschrijding normaal lijkt. Dit interactiepatroon kan op zijn beurt de nieuwe gezinscultuur belasten. Wanneer kinderen horen dat hun vader/moeder (onaangename) uitspraken doet over de binnenkant van de andere ouder, dan

---

4 Ingeborg Bosch beschrijft dergelijke onverschilligheid als 'ontkenning van behoeften' in I. BOSCH, *Illusies. Over de bevrijding uit de doolhof van onze emoties*, Amsterdam/Antwerpen, 2003, p. 192-214.

leert het kind niet dat intimiteit gerespecteerd moet worden. Door dit voorbeeldgedrag van de ouder wordt het voor kinderen extra moeilijk om zich 'beter te gedragen' tegenover de 'nieuwe' ouder dan zijn aanwezige vader/moeder met zijn afwezige moeder/vader omgaat.

De relationeel-ethische dimensie:

Recht en onrecht

Nagy stelt dat mensen ten diepste bewogen worden door recht en rechtvaardigheid. De gevoeligheid voor recht en onrecht in een relatie en de mogelijkheden om enerzijds met de ander rekening te houden en anderzijds voor zichzelf op te komen, ontwikkelen mensen voor een belangrijk deel al in de kindertijd, in relatie met ouders en/of andere opvoeders. In deze levensperiode is het kind afhankelijk van de bereidheid en de mogelijkheid van de ouder om met hem of haar rekening te houden. We spreken in verband met de balans tussen ouder en kind dan ook van een asymmetrische balans. In zijn/haar afhankelijkheid heeft een kind recht op gepaste zorg⁵. Het heeft niet gevraagd om geboren te worden. Dat betekent dat de ouder in de relationele balans met een kind, de verantwoordelijkheid heeft om rekening te houden met de belangen van het kind, zonder dat het kind dit zelf moet kunnen aangeven. De ouder moet dus voeling hebben met het kind en inspelen op diens noden. Het kind is in woord en daad erkenning verschuldigd voor de zorg van de ouder. Deze wederzijdse betrokkenheid noemt Nagy loyaliteit. Als een partnerrelatie spaak loopt, is het voor ouders een enorme klus om voldoende rekening te houden met de belangen van hun kind. Heftige emoties en grensoverschrijdende interacties, waarbij uitspraken gebeuren over andermans 'binnenkant', kunnen ouders verblinden voor het impact van hun gedrag op het kind. Kinderen van hun kant, zijn ook gevoelig voor rechtvaardigheid en worden tegelijk bepaald door de machtsverhoudingen binnen het gezin. Vandaar dat twee innerlijke tendensen in het kind spelen: opkomen voor de zwakste ouder en zich schikken naar de machtigste ouder.

Erkennen van geven en ontvangen, bouwt het kind op

Wij mensen ontwikkelen door ouderlijke zorg: door het ontvangen van een plek, warmte, steun, bescherming en begrenzing. Nagy voegt hier een tweede beweging aan toe. Hij zegt dat een kind niet alleen ontwikkelt door deze zorg te ontvangen, maar evenzeer door zelf terug te geven en door te erkennen wat het krijgt. Uit zijn observaties blijkt dat iedere mens de nood voelt om iets terug te doen voor de zorg die hij/zij ontvangt. Een kind groeit dus niet alleen door te ontvangen, maar evenzeer door te geven, aangepast aan de eigen leeftijdsfase: 'passend geven'. Dat geven begint bij een glimlach, uitgestrekte handjes, een tekening, boodschappen doen, presteren op school, de wereld exploreren, een goede partner vinden, kinderen krijgen en die vervolgens gepaste zorg geven,... Bovendien geeft een kind een moeder/vader ook erkenning voor de zorg die het ontvangt. Ook dat is geven: blij zijn met een aai, het eten waarderen, de eigen kleren en kamer respecteren, erkenning geven voor wat een ouder voor hem/haar doet,... Ontwikkeling gebeurt dus door dialoog tussen een ouder en een kind, in geven en ontvangen en in wederkerige erkenning daarvan.

Nagy stelt dat een kind dat niet erkend wordt in wat het geeft, beschadigd geraakt in het individuatieproces doordat de zelfwaardering, de 'zelfvalidatie' gestoord geraakt. Als een kind te weinig erkenning krijgt, kan het als gevolg daarvan zichzelf bijvoorbeeld niet begrenzen in het geven, of krijgt het last om zelf te kunnen ontvangen. Een kind dat niet erkend wordt in zijn/haar bijdrage, kan ook alles wat het geeft als onbelangrijk bestempelen en dus geremd worden in open zelfgave.

Nu zijn lastige gezinssituaties die aan een scheiding vooraf gaan, de scheiding zelf en een nieuw gezin samenstellen, niet de meest ontspannen situaties waarin aandacht kan gegeven worden aan de

---

5 Onder 'zorg' verstaan we de vijf basisbehoeften die heel het leven van belang blijven: plaats, voeding, steun, bescherming en begrenzing. M. VAN ATTEKUM, *Aan den lijve. Lichaamsgerichte psychotherapie volgens Pesso*, Lisse, 1997, p. 33.

bijdrage van kinderen. Het is voor ouders al moeilijk genoeg om de boel praktisch rond te krijgen. Kinderen blijken juist in problematische situaties een extra tandje bij te steken om hun ouders te ondersteunen. Zij doen dit niet alleen door praktische hulp te bieden, vaak zijn ze troostend aanwezig of sparen ze hun ouders door extra zelfstandig te worden. Het gevaar bestaat dat ze hun ouders veel meer sparen dan voor henzelf constructief is. Dan gaan ze achterhouden wat voor de ouder belastend zou kunnen zijn. Zo kan een kind gesloten geraken. Erkennen wat het kind vroeger 'verborgen heeft gegeven' is voor Nagy de sleutel om de deur te openen.

Schuld versus verdienste, vertrouwen en betrouwbaarheid

Voor iedere persoon geldt het belangrijkste levensfeit zoon/dochter te zijn van deze welbepaalde vader en moeder, die op hun beurt zoon en dochter waren van hun eigen vader en moeder. Aan deze feiten hangen meteen consequenties vast. Want "door het feit dat een kind het leven krijgt van zijn ouders, ontstaat er tussen hen een onomkeerbare band van wederzijdse rechten en verplichtingen, verdiensten en schulden, die verder in de relatie vorm krijgen"⁶. Dit is de grond van 'loyaliteit', niet te verstaan als een gevoel maar als een zijnsgegeven. Ook in andere relaties dan ouder-kind, verwerft de ene verdienste ten opzichte van de andere door met hem/haar rekening te houden. "Daardoor komt de ander in de schuld te staan. De ander zal dit beantwoorden door evenzeer met de ene rekening te houden en/of de ene te erkennen voor wat hij voor hem doet, waardoor verdienste en schuld in balans blijven. Dan blijven beiden 'quitte'. Schuld en verdienste zijn dus in eerste instantie verbindende factoren in relaties. Om verdienste en schuld in een relatie te kunnen laten bestaan, is er namelijk vertrouwen nodig. Als ik op een bepaald moment meer rekening houdt met mijn partner, bijvoorbeeld omdat hij ziek is, vertrouw ik erop dat de verdienste die ik daarmee opbouw weer vergoed zal worden wanneer ik in een noodsituatie terechtkom"⁷. Als de andere partij zich eraan houdt te zijner tijd de partner te vergoeden, dan is hij/zij betrouwbaar. Als de ene echter eenzijdig gebruik maakt van de bereidheid van de ander (om rekening met hem te houden) en daar niet eenzelfde bereidheid tegenover zet, ontstaat er een langdurig uit balans zijn en spreken we van onrecht en onbetrouwbaarheid. Dan maakt die ene zich schuldig. Deze schuld uit zich niet noodzakelijk op het niveau van de gevoelens. Recht hebben op erkenning van je opgebouwde verdienste kan in tegenspraak zijn met je eigen gevoelens. Langdurig onrecht dat iemand wordt aangedaan, ontnemt hem of haar bovendien de kracht om op te komen voor wat hem of haar rechtmatig toekomt. Het oerfeit van menselijke wezens is volgens Buber⁸ dat zij schuldig kunnen worden en daar weet van hebben. Volgens Friedman⁹ kan schuld een hulpbron zijn in die zin dat het een persoon kan aanzetten om relationeel orde op zaken te willen stellen. Schuld kan ook ziekelijk worden als het mensen isoleert, afzondert of hun engagement doet verbreken. "Werkelijke schuld heeft altijd te maken met een afgezonderde monologische houding waarin we of onszelf gebruiken als het enige referentiepunt of onszelf helemaal opgeven als een rechtmatig referentiepunt en de verwachtingen en gevoelens van anderen beschouwen als meer legitiem dan die van onszelf"¹⁰.

In nieuw samengestelde gezinnen zijn tussen de twee ouderfiguren twee verschillende balansen van verdienste en schuld in beweging; enerzijds tussen de natuurlijke ouder en het kind, anderzijds tussen de mee-opvoedende ouder en het kind. Tussen de natuurlijke ouder en het kind bestaat een bloedband, wat concreet betekent dat deze ouder de volle verantwoordelijkheid heeft voor diens ontwikkeling. Daartegenover staat de volle loyaliteit van het kind aan de ouder, het kind is hem/haar

---

6 M. Michielsens, M. Steenackers, W. van Mulligen, *Contextuele hulpverlening in de praktijk*, in M. Michielsens, W. van Mulligen, L. Hermkens (red.), *Leren over Leven in Loyaliteit. Over contextuele hulpverlening*, Leuven/Amersfoort, 1998, p. 23.

7 M. Michielsens, M. Riemsdagh, *Een contextuele visie*, in M. Riemsdagh, B. Vanmechelen, *Abortus voorgoed voorbij? Een hulpverleningsmodel*, Leuven, 2003, p. 107-108.

8 M. Buber, *Schuld en schuldgevoelens*, in *Adam waar ben je?*, Hilversum, 1983, p. 207-237.

9 M. Friedman, *Mensbeeld en ethische filosofie*, in *Adam waar ben je?*, Hilversum, 1983, p. 185-205.

10 B. Krasner, J. Joyce, *Elementen van toegewijde verbintenis*, in M. Michielsens, W. van Mulligen, L. Hermkens (red.), *Leren over Leven in Loyaliteit. Over contextuele hulpverlening*, Leuven/Amersfoort, 1998, p. 59-60.

immers zijn/haar bestaan verschuldigd. Juist dit soort loyaliteit ontbreekt ten aanzien van de mee-opvoedende ouder. Hier speelt veel meer het spel van verdienste. Hoe meer deze ouderfiguur zich betrouwbaar betoont, hoe meer verdienste hij/zij opbouwt, hoe loyaler het kind ten aanzien van hem/haar zal worden. Tegelijk mag deze ouderfiguur er nooit aanspraak op maken het beter te doen dan de afwezige ouder. Daardoor zou het kind in een patstelling geplaatst worden: hoe kan hij/zij dankbaar zijn voor iets dat aan de afwezige ouder toekwam om hem/haar te geven?

Niet alleen verdienste, ook schuld is een belangrijke dynamiek in nieuw samengestelde gezinnen. Alleen al door het oorsprongsgezin te ontbinden, leggen ouders een last op de schouders van hun kinderen. Het ouderlijke besef van de inspanningen die het kind moet leveren om zich aan een nieuwe gezinssituatie aan te passen, kan bij ouders de neiging doen ontstaan om het kind hiervoor te compenseren. Toch lijkt ons dat dergelijk compensatiegedrag eerder het sussen is van de eigen schuldgevoelens dan werkelijk dienst bewijzen aan het kind. Wij denken dat het kind meer gebaat is met diepgaande interesse in zijn/haar persoonlijke ontwikkeling en met erkenning van de inspanningen die hij/zij levert om in deze moeilijke omstandigheden bij te dragen aan beide nieuwe gezinsculturen. Compenseren kan nog meer leiden tot een monologische houding en de levengevende dynamiek van de dialoog in de weg staan. Met elkaar praten en het kind erkenning geven, veronderstelt echter dat de ouder beseft welke spanningen een instabiele oorsprongscultuur, een scheiding en een nieuw samengesteld gezin teweeg kan brengen. Deze spanningen draaien om loyaliteit.

Intergenerationele dynamiek

Ieder kind dat geboren wordt, is zegen. Het is een bron van hoop dat voor deze mens een goed leven is weggelegd. De geboorte van een kind roept in de ouders al hun dromen en verwachtingen wakker, dromen die ze soms voor zichzelf al hebben opgegeven: een gezond, lang en comfortabel leven vol mogelijkheden, kortom een gelukkig leven. Daarvoor zetten ze zich van meet af aan in. Ware het niet dat de eigen onmogelijkheden, gebrek aan comfort en gezondheid, alsook de gebrekkigheden die ze zelf van thuis uit hebben meegekregen, hen daarbij parten spelen. Kinderen móeten dus gelukkig zijn. Voor ouders vraagt het heel wat zelfvertrouwen en zelfrelativering om toe te laten, te erkennen en te aanvaarden dat hun kinderen soms heel ongelukkig zijn, vooral wanneer ze daar zelf mee de hand in hebben. Nagy toont hoe mensen van generatie op generatie de zegen die ze willen zijn voor hun kinderen, belasten. Daarbij hanteert hij drie sleutelbegrippen om de bewegingen tussen de generaties te verstaan: *constructief* en *destructief recht*, en *roulerende rekening*. Al het goede dat iemand heeft gekregen - het besef uniek te zijn en een eigen plek te hebben, voedsel voor lichaam en ziel, financiële en morele steun, veiligheid en respect voor lichaam en geest, begrenzing van onze ongelimiteerde verlangens,... - al dit goede maakt dat we verschuldigd zijn om dit aan de volgende generatie door te geven. Dat is *constructief recht*: het recht om aan het leven terug te geven wat zomaar gekregen is. De tegenhanger daarvan is *destructief recht*. Heb ik van mijn ouders geen eigen plek gekregen, is mij geen respect betoond, kreeg ik geen steun, was ik niet veilig of kreeg ik geen grenzen, dan heb ik het recht om dit alsnog te krijgen van degene die op mijn levensweg verschijnt, dus van partner en kinderen. Onvervulde basisbehoeften worden volgens Nagy vaak op de volgende generatie verhaald, een *roulerende rekening*. Zo ontstaat een verknoopte situatie: het kind moet uniek zijn omwille van zijn unieke ouder, het krijgt voedsel en steun omdat de ouder hier zelfwaarde aan ontleent, het kind wordt beveiligd en begrensd naar de angsten van de ouder. Er wordt dan niet voorzien in de basisbehoeften, op tijd en maat van het kind, maar wel in de basisbehoeften van de ouder, op diens maat en naar diens behoefte. De kern van destructief recht bij de ouder is een soort gevoelloosheid voor de eigen behoeften van het kind. Dergelijk gebrek aan invoelen van de positie van het kind heeft heel wat consequenties, maar het meest wezenlijke is wellicht dat het kind geen erkenning krijgt voor zijn/haar bijdrage. Het kind kan immers geen erkenning krijgen voor iets wat door de ouder niet als dusdanig ervaren wordt. Vandaar dat het kind zichzelf niet als waardevol kan ontwikkelen en een diepgewortelde onzekerheid opdoet. En eens volwassen, wordt de rekening

verhaald op de volgende generatie...

Als ouders doorgaans al moeite hebben om te beseffen dat kinderen ook ongelukkig kunnen zijn en hoe dan ook met blindheid voor roulerende rekeningen kampen, liggen voor ouders in nieuw samengestelde gezinnen beide punten nog complexer. Het besluit om in een nieuw gezin samen te leven, wordt door ouders genomen op basis van de goede hoop en verwachting dat een leven samen meer mogelijkheden en perspectieven biedt dan een leven als alleenstaande ouder. Vandaar de extra moeilijkheid om onder ogen te zien dat de nieuwe gezinssamenstelling ook bron van pijn en last kan zijn voor het kind. Als er al zoveel in het werk is gesteld om het samen beter te hebben, dan raken eventuele moeilijkheden van het kind aan de onmacht van de ouder. Van ouders vraagt het veel moed om zich daarmee te confronteren.

Bovendien roept een nieuwe gezinssamenstelling ook weer de oude dromen en verwachtingen op, dat alsnog kan vervuld worden wat eerder in het leven onmogelijk bleek. De roulerende rekening komt dan weer in beweging. Er is slechts één vraag die de ouder zich als *antidotum* keer op keer kan stellen: "wie heeft hier nu belang bij, ik of dit kind?" Het antwoord op deze vraag is niet alleen te vinden in het eigen hart, maar ook en misschien vooral in een dialoog met elkaar. Alvorens daarbij stil te staan, gaan we in op de loyaliteit die mensen met elkaar verbindt en de loyaliteitsconflicten die ze teweeg brengen.

Een nieuw samengesteld gezin brengt spanning met zich mee: loyaliteit(sconflicten)

Loyaliteit en loyaliteitsconflicten

Loyaliteit is iets anders dan trouw. Trouw begrijpen we meestal als een keuze en belofte binnen een relatie tussen partners of vrienden. Loyaliteit is de wederkerige en onomkeerbare band van wederzijdse rechten en verplichtingen, verdiensten en schulden tussen ouders en kinderen¹¹. Ouders zijn aan hun kinderen zorg verschuldigd. Als antwoord op het gekregen bestaan en de ontvangen zorg, zijn kinderen dank verschuldigd aan hun ouders. Onder 'loyaliteit' worden alle uitdrukkingswijzen van dit wederzijdse verschuldigd-zijn gebundeld. Loyaliteit is bijgevolg de meest fundamentele grond voor de band tussen ouders en kinderen¹². Deze band is zowel een oorspronkelijk en nooit ophoudend gegeven, als een dagelijkse balans in beweging die bestaat uit wederzijdse verdiensten en schulden. Erkenning voor wat ouders en kinderen voor en aan elkaar gedaan hebben en doen, houdt de balans in evenwicht. Oorspronkelijk zijn ouders voor kinderen de belangrijkste figuren waaraan andere mensen gemeten worden. Dat proces maakt deel uit van de kinderlijke ontwikkeling, het geeft veiligheid en geborgenheid.

Als een nieuw gezin wordt samengesteld, verschuiven alle balansen. Enerzijds wordt tussen de stiefouder en het kind een bijkomende balans gestart, anderzijds zal het kind extra alert zijn op mogelijk onrecht dat gedaan wordt aan de afwezige ouder. Deze nieuwe balans met de stiefouder is complexer omdat de fundamentele, oorspronkelijke balansen met de vader en moeder van het kind gerespecteerd moeten worden. Gezien de 'ingebakken' loyaliteit, is een kind innerlijk immers loyaal aan de eigen vader/moeder. Een stiefvader of -moeder kan nooit rekenen op dezelfde soort loyaliteit van het kind als de eigen vader/moeder. De loyaliteit aan een stiefvader of -moeder kent ook een langzaam groeiproces. En één stuk zal blijven ontbreken: het verschuldigd zijn aan de stiefouder omwille van het bestaan van het kind zelf. Een stiefouder moet het dus bij wijze van spreken altijd 'verdienen'. Niet enkel door zelf een goede vader/moeder te zijn, maar evenzeer door *de eigen moeder/vader van het kind op zijn eigen unieke manier als 'ideaal' te respecteren*. Wil een stiefouder het beter doen, heeft hij/zij kritiek op de afwezige vader/moeder of stelt hij/zij zich als concurrentie op, dan geraakt het kind in een loyaliteitsconflict. Van het kind wordt dan verwacht dat het de inzet van de stiefouder als verdienste erkent en waardeert, terwijl dit niet evident is. Want hoe

---

11 M. Michielsen, M. Steenackers, W. van Mulligen, art.cit. p. 23-24.

12 A. Dillen, *Ongehoord vertrouwen. Ethische perspectieven vanuit het contextuele denken van Ivan Boszormenyi-Nagy*, Antwerpen/Apeldoorn, 2004, p. 51-54.

kan een kind een stiefouder waarderen wanneer afbreuk wordt gedaan aan de loyaliteit die het aan de ouder verplicht is? Zo geraakt een kind in de knel. Als dit loyaliteitsconflict langer duurt dan eenmalige conflicten, geraakt het in gespleten loyaliteit.

Gespleten loyaliteit: het kind moet kiezen maar kan niet

Wanneer de loyaliteit van een kind tegenover de éne ouder voor de andere ouder of stiefouder niet past, ontstaat voor het kind ‘gespleten loyaliteit’. Langs buiten ziet dat eruit als kiezen tussen twee existentiële, loyaliteiten. Maar binnenin kan het kind de band met geen van beide ouders ontkennen of loslaten, want die band is deel van zichzelf¹³. De grond onder zijn/haar voeten scheurt. Kinderen kunnen niet kiezen. Kiezen tussen ouders is zoiets als kiezen om maar één been of één hand te hebben. Zelfs als een kind door een ouder ontkend, mishandeld, miskend of misbruikt wordt of werd, blijft loyaliteit bestaan. Wordt een kind echter door de aanwezige ouder verhinderd om aan de loyaliteit aan de afwezige ouder uitdrukking te geven, dan zal het proberen een oplossing te zoeken voor de verscheurdheid die daardoor ontstaat. Een kind zal aanvankelijk krampachtig proberen aan beide ouders loyaliteit te betonen, maar als de afgrond tussen hen te groot wordt, dan scheurt er iets in zichzelf. Dan doet de kloof tussen beide ouders zich in het kind zelf voor, als het ware in het eigen lichaam. Bij geen van beide ouders kan het zichzelf helemaal laten zien. Dit is geen situatie waarin een kind optimaal tot ontwikkeling kan komen.

Verborgene loyaliteit als gevolg van gespleten loyaliteit

Wanneer een kind één van de twee existentiële loyaliteiten moet verloochenen, bouwt het bij zichzelf een sterke spanning op. Voor de ogen van de ene ouder zal het de andere ouder verbergen. Het is dan alsof het een deel van zichzelf moet verstoppen. Maar wat verborgen of verdrukt wordt, komt onverwacht te voorschijn, op onvoorspelbare momenten en in onvermoede vormen. Loyaliteit dwingt om tot uitdrukking te komen. Het is als water dat een lek zoekt. Wie loyaliteit verdringt, kan als gevolg daarvan onverklaarbaar gedrag vertonen. Een zoontje dat niet openlijk loyaal kan zijn aan zijn vader kan bijvoorbeeld onbewust dingen doen die de vader doet of zou gedaan hebben. Of hij kan onbewust het tegendeel zoeken om als het ware goed te maken wat de vader fout deed. Hij kan zich ook verzetten tegen degene die de loyaliteit aan de vader verbiedt of andere loyaliteiten niet nakomen, bijvoorbeeld aan een stiefvader of leraar. **Volgens Nagy bewaren kinderen altijd een reservoir van liefde voor de ouder waartegen ze moesten kiezen.** Op een of ander moment willen ze ook die ouder recht doen, bijvoorbeeld door ook zijn/haar kant van het verhaal alsnog te willen horen.

Verborgene loyaliteit ontstaat niet alleen doordat de ene ouder de andere in de weg zit. Wanneer de balans van geven en ontvangen erg uit evenwicht geraakt, kan een kind zich ook afkeren van een ouder. Nagy stelt echter dat loyaliteit niet ophoudt met onrecht; loyaliteit gaat dan ondergronds. Wanneer iemand naderhand onderzoekt wat hem/haar in het leven drijft, of wat maakt dat hij sommige taken met aandrang doet of juist weigert, dan kan achter de façade van dit ogenschijnlijk onredelijke gedrag, verborgene loyaliteit schuil gaan.

Overbelaste loyaliteit: parentificatie

In moeilijke huwelijksituaties, bij langdurige overbelasting van het kind in eenoudergezinnen en bij nieuw samengestelde gezinnen, hebben kinderen de neiging om hun ouders extra tegemoet te komen. Kinderen worden dan het luisterende oor, de trooster, de bemiddelaar, de redder in nood of degene die tot de orde roept. Dan neemt het kind een taak op of een houding aan die niet bij zijn/haar leeftijd en positie past. Kinderen nemen dan, al dan niet op vraag van de ouder, een

---

13 “Dat wil zeggen dat, wanneer ouders blijk geven van diep wantrouwen jegens elkaar, de loyaliteit die het kind aan de ene ouder biedt, altijd ten koste gaat van zijn loyaliteit met de andere ouder. [...] Het kind wordt verscheurd tussen elkaar wantrouwende ouders of andere volwassenen die de fundamentele zorg voor het kind op zich hebben genomen.” I. Boszormenyi-Nagy, *Grondbeginselen van de contextuele benadering*, Haarlem, 2000, p. 35.

gedeeltelijke taak en verantwoordelijkheid over. Daardoor worden ze als het ware de ‘ouder’ of ‘partner’ van hun ouder. Nagy gebruikt hiervoor de term *parentificatie*¹⁴. Parentificatie ontstaat wanneer een kind bij ontstentenis van een ouder, een gedeelte van de ouderrol overneemt. Aangezien het kind hiervoor weinig of geen erkenning ontvangt, resulteert parentificatie in een overbelaste loyaliteit met een uit balans geraakte verhouding tussen geven en ontvangen¹⁵. Door een verantwoordelijkheid te dragen die niet bij de eigen leeftijd en positie hoort, gaat een kind naast zijn schoenen lopen. Enerzijds ontstaat vervreemding van de eigen verlangens en behoeften, anderzijds geeft het kind veel meer dan waar het erkenning voor kan krijgen. Daardoor krimpt de zelfwaarde.

Het is duidelijk dat het proces van scheiding en het vormen van een nieuw samengesteld gezin extra aandacht vraagt van ouders en stiefouders om de inzet van kinderen in deze wisselende omstandigheden, te erkennen – wetende dat kinderen de gebeurtenissen anders beleven en er ook verschillend betekenis aan geven. Wanneer volwassenen een luisterende houding aannemen en erkenning geven voor de inzet van de kinderen, herstellen ze de grond van hun bestaan. En dat is bouwen aan de toekomst. Bovendien is het nooit te laat. Aangezien loyaliteit nooit ophoudt te bestaan, kan erkenning alsnog gegeven worden. Als een ouder beseft wat een kind ten koste van zichzelf heeft geïnvesteerd, dan kunnen woorden van erkenning wonderen doen. Hiermee is een sleutel aangereikt voor het recht doen aan kinderen in nieuw samengestelde gezinnen: toekomstgerichte dialoog.

Toekomstgerichte dialoog:

Niet eender welk gesprek is een dialoog, laat staan een toekomstgerichte dialoog. Heel wat gesprekken zijn er louter op gericht zichzelf te uiten, te ventileren wat in zichzelf omgaat, tegen een ander aan te praten zonder dat beide personen zich op elkaar betrekken, laat staan zich aan elkaar wagen. Ook tussen ouders en kinderen verlopen de meeste gesprekken in de vorm van luisteren naar elkaars zelfmededelingen. Dialoog is er echter primair op gericht zich zó te uiten dat de ene binnenkant en de andere binnenkant op elkaar betrokken geraken. In dialoog staat de opbouw van de relatie centraal. Dialoog is zichzelf als gave meedelen, en de ander echt als ander ontvangen. Daardoor sluit dialoog aan bij wat mensen ten diepste verlangen: te kennen en gekend te worden. Tegenover dit verlangen staat de even diepe angst ten onder te gaan door zichzelf niet tot uitdrukking te durven brengen en van de ander een vernietigende boodschap te horen. De dialoog is de *real-life* toets of we echt op de ander gericht zijn en rekening houden met zowel de eigen als andermans belangen. Enerzijds denken we op de ander gericht te zijn, en ons doen en laten daarop af te stemmen, terwijl we in feite enkel focussen op het *beeld* dat we van de ander hebben. We zijn niet echt *met* de ander in contact. We toetsen niet of wat wij denken, klopt met de werkelijkheid van de ander. Anderzijds houden we onszelf achter, ‘besparen’ én ‘onthouden’ we de ander onze eigen waarheid. Doch alleen door zelf zichtbaar te worden en echt van de ander te willen weten, ontmoeten we elkaar in dialoog. Dat gebeurt wanneer ieder in staat én bereid is om de eigen noden en voorwaarden in de relatie aan de orde te stellen, en zich tegelijk open te stellen voor de belangen van de ander en daarmee rekening te houden¹⁶. Dialoog is bijgevolg niet alleen praten met

14 “Maar wanneer de ouders zwaar gaan putten uit de krachten van het kind, kan het kind gevangen komen te zitten in de situatie dat hij zijn leven moet wijden aan het vervullen van een ouderrol. Dan is er niet veel kans op normale groei.” I. Boszormenyi-Nagy, *Grondbeginselen van de contextuele benadering*, Haarlem, 2000, p. 39.

15 Dergelijk onevenwicht leidt tot problemen in de volwassenheid. F. Van Mierlo, M. Michielsen, M. De Buysser, G. Rooijackers-Segers, *Passend geven en nemen: hulpverlening aan volwassenen die als kind geparentificeerd werden*, in M. Michielsen, W. van Mulligen, L. Hermkens (red.), *Leren over Leven in Loyaliteit. Over contextuele hulpverlening*, Leuven/Amersfoort, 1998, p. 83-107.

16 “Een veelzijdig gerichte dialoog helpt iemand zijn eigen aanspraken te doen gelden en rekening te houden met de gerechtigde aanspraken van anderen. Een mens leert de eigen identiteit of het ‘zelf’ te onderscheiden door deze dialoog. Hij bekrachtigt de waarde van de eigen persoon door middel van gepaste zorg voor de ander.” I. Boszormenyi-Nagy, B. Krasner, *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*, Haarlem, 1996, p. 27.

elkaar, maar veeleer een manier om met elkaar rekening te houden, om zich aan elkaar mee te delen door geven en ontvangen.

Omwille van de belangen van de op dit moment afwezigen, breidt Nagy de noodzaak van dialogeren uit tot de toekomstige generaties¹⁷. Het is immers de toekomst van onze kinderen en van de 'kinds kinderen' die ons tot de orde roept. Volwassenen worden zowel geroepen om met hun kinderen in dialoog te gaan, als om de vader/moeder van hun kinderen respect te betonen.

Met kinderen praten begint bij luisteren naar hetgeen in het kind omgaat. Van kleins af ervaart het kind immers verdeeldheid wanneer de ouders elkaar tekort doen. Daar durven naar luisteren, de 'onschuldige' blik van een kind als waardevol erkennen en daar gevolg aan geven, dat is daadwerkelijke dialoog. Verder heeft een kind het recht te begrijpen waarom zijn/haar ouders niet meer samenleven, wat een ouder beweegt om een nieuw gezin te vormen, wat van hem/haar wordt verwacht en hoe met hem/haar rekening wordt gehouden. Kinderen kunnen redelijk goed leven met de lastige kanten van hun ouders, zolang ze kunnen volgen. Dit wil zeggen zolang er met hen omgegaan wordt op het ritme van hun eigen vragen en op de maat van hun belangen. Zo komt er ruimte voor hen als persoon, ruimte om te groeien en te ontwikkelen.

Volwassenen worden opgeroepen om de eventuele hatelijkheden die als gevolg van onderling onrecht nu ten toon worden gespreid, te stoppen. Gebrek aan respect zal de kinderen immers belasten en hen mogelijk verhinderen om open en als vrije mensen met elkaar samen te leven. Alle inspanningen om respect op te brengen, veelal over het ondergane onrecht heen, vormen nadien goede grond voor de kinderen om respect en dankbaarheid te betonen. Dit respect is een bijdrage die de volgende generaties tot steun is¹⁸.

In het concrete samenleven van nieuw samengestelde gezinnen zijn er niet alleen toekomstige afwezigen die vragen om met hen rekening te houden. Ook de afwezige moeder/vader uit het oorsprongsgezin van het kind vraagt als afwezige-aanwezige om respect. Vandaar dat het nieuw samengestelde gezin als 'microkosmos van multiculturaliteit' niet anders kán dan oefenen in respectvolle en toekomstgerichte dialoog. Onder de zegen van de 'kinds kinderen'...

Tinne Grolus is parochiepastor en eindredactrice van Rondom Gezin. Ze studeerde Nederlands, Geschiedenis en Godsdienst aan de lerarenopleiding van de Arteveldehogeschool in Gent en Godsdienstwetenschappen aan de Theologische Faculteit van de K.U.Leuven. Ze volgde de opleiding Contextueel Pastoraat in Nederland.

Marina Riemslagh is contextueel geschoolde pastor-supervisor, verbonden aan het Nationaal MS Centrum te Melsbroek. Ze werkte eerder voor cRZ, als contextuele begeleidster van vrouwen na abortus. Momenteel is ze voltijdse onderzoeksmedewerkster aan de K.U.Leuven.

Marina Riemslagh en Tinne Grolus zijn moeder en dochter.

---

17 Nagy pratkeert deze dialoog over de generaties heen, met respect voor alle niet-fysiek aanwezigen, én aanspraak makend op ieders verantwoordelijkheid voor de volgende generaties.

18 Wij lezen Exodus, 34, 7 "De Heer is een barmhartige en genadige God, geduldig, groot in liefde en trouw, die goedheid bewijst tot in de duizendste generatie, die misdaden, overtredingen en zonden vergeeft, en een schuldige niet ongestraft laat, maar de misdaden van de vaders straft in hun kinderen en kleinkinderen, in de derde en vierde generatie" als een fenomenologische vaststelling en erkenning van de harde werkelijkheid: het duurt meestal enkele generaties vooraleer een bepaald kwaad is uitgewerkt.